

Kõrkküla ehk vene bojaari Vassili Rosladini kivirist

Valdur Ohmann

Kõrkküla kivirist. Virumaa.
Foto aastatest 1975–1980,
autor Helmut Joonuks.
EFA 0-155489

Tallinna–Narva maantee ääres, 81 kilomeetri kaugusel Narvast kõrgub merepoolses küljes vaatajate pilku püüdev inimpeadest mõnevõrra kõrgem paekivist tahutud kivirist. See asub praegusel Ida-Virumaal Kõrkküla piiriladel. Minu isiklikud kokkupuuted tolle kiviristiga said alguse juba varajases lapsepõlves, sest see paiknes vanaema talumaade läheduses. Toona sai seiratud seda kummalist objekti, kombatud näpuga paekivi konarusi ja mõistatatud, millist sõnumit võivad sisaldada kivisse raiutud tähed. Aja jooksul kohalike käest kuulnud juttude ja loetud kirjanduse põhjal teave küll kasvas, kuid vaatamata kõigele jäi selle ristiga seoses justkui mingi salapära.

Nüüd, aastakümneid hiljem, ajaloolasena, olen sunnitud tõdema, et probleemid ja segadused on jäänud seda risti saatma tänaseni. Kõrkküla kiviristi temaatika sai minu jaoks taas aktuaalseks mu taani kirjasõbra Vello

Helgi¹ kaudu. Olin nimelt saanud talle ühe foto Kõrkküla kiviristist, oma lapsepõlve mängude maalt. Vello Helk hakkas uurima, miks on too rist ühe haruta. Olgu täheldatud, et seni ilmunud kirjanduses pole arutletud Kõrkküla kiviristi ühe haru puudumise üle. Hakkasin asja üle juurdlema teadmises, et minu mäletamist mööda on see kogu aeg olnud ühe haruta, ka vanadel joonistel. Seda teadsin, et kohaliku rahva suus ringles pärimus: Kõrkküla kiviristi üks haru läinud kaotsi mingis sõjas. Rahvapärimusi tolle Kõrkküla kiviristi kohta on teisigi, kuid sellest hiljem. Esiotsa võib tunduda, et Teine maailmasõda jättis risti ühe haruta. Ent nii see pole. Aastal 1924 ilmunud koguteoses „Virumaa” on joonis kiviristist, kus juba puudub üks haru.² Vastavast väljaandest saame teada, et mängus pole ka Vabadussõda ega Esimene maailmasõda. Pealegi, Esimese maailmasõja ajal seal

¹ Vello Helk oli eelmise sajandi teisel poolel pikki aastaid ametis Taani Riigiarhiivis. Artikli autori kirjavahetus V. Helgiga on kestnud 2002. aastast.

² Wirumaa. Maakonna minewikku ja olewikku käsitav koguteos. Toimetanud E. Rosenberg. Rakvere, 1924, lk. 151.

sõjaajaloolaste hinnangul lahinguid ei toimunudki. „Virumaa” kogumikus on osundatud, et kiviristi joonis on võetud teosesse Heinrich Johann Hanseni³ raamatust ja et see on püstitatud Rootsi teenistuses 4. veebruaril 1590. aastal langenud vene bojaari Vassili Rosladini mälestuseks.⁴ Seega langeb kiviristi ühe haru kadumine veelgi varasemasse aega, võimalik, et Põhjasõja aegadesse.

Ent segadused ja probleemid sellega ei lõpe. Arhiivinduses ja üldse kirjasõna puhul esineb selline kahetsusväärne mõiste ja nähtus nagu kustuv tekst. Kõnealust kiviristi on tabamas sama häda. Ehkki tekst ristil on tänaseks päevaks kustumas, on terasemal vaatlemisel siiski võimalik veel tuvastada raidkirja, kuid mida aeg edasi, seda hõguselt. Narva-poolisel küljel on vanaslaavi kirjas tekst. Risti Tallinna poole jääval küljel asetseb saksakeelne

tekst. Saksakeelse kirja kokkulugemisel pole olnud aegade jooksul probleeme. Vanaslaavi kirjas teksti kokkulugemise ja lahtimõtestamisega on olnud probleeme 19. sajandist kuni kaasajani välja. Ühel meelel ollakse selles, et vanaslaavi tekst pole identne saksakeelse tekstiga. Seni on vanaslaavi teksti lahtimõtestamisel lähtutud sajanditetagustest joonistest, seejuures ollakse arvamusel, et jooniste baltisakslastest koostajad pole suutnud täpselt edasi anda vanaslaavi kirja, mistõttu on tekst jäänud segaseks. On ka oletatud, et kiviraidur ei pruukinud vallata vanaslaavi keelt, nii et tähekujud ei pruugi olla identsed tolleaegse kirjakeelega. Ent üllatava lahenduse tõi infotehnoloogia areng ja selle rakendamine arhiivinduses. Mõnda aega tagasi käivitus Rahvusrhiivi digitaliseeritud fotode andmebaas – Fotis. Viimase abil õnnestus leida

Louis Höflingeri litograafia. H. J. Hansen. Geschichte der Stadt Narva, lk. 55.

³ Heinrich Johann Hansen (1819–1900). Ühiskonnategelane ja Narva ajaloo uurija.

⁴ H. J. Hansen. Geschichte der Stadt Narva. Dorpat, 1858, lk. 55.

üsna täpne, kvaliteetne ja detailne foto Kõrkküla kiviristist. Paraku on siingi probleemid kiviristiga kohe kaasas, nagu juba tavaks saamas. Fotises oli foto selle leidmisel dateeritud 1991. aastaga. Arvestades kiviristi teksti kuluvust, on raske uskuda, et foto pärinebki tollest aastast. Või on autostumise järsk kasv, heitgaasid, meretuuled, vihm, jää ja lumi suutnud tõepoolest viimase kahekümne aastaga mõjuda laastavalt paekivisse jäädvustatud raidkirjale? Ülesvõtte on teinud Helmut Joonuks (1924–2001), kes oli kohalik kodu-uurija ning Rakvere rajooni muinsuskaitse metoodik aastail 1970–1987. Juhtisin Filmiarhiivi vastava ala spetsialistide tähelepanu dateerimiseksimusele. Arvatavasti on foto võetud üles märgatavalt varem, siis, kui kiviristi tekst oli rohkem säilinud, ja 1991. aasta märgitseb foto jõudmist Filmiarhiivi kogudesse. Esiotsa arvasin, et foto pärineb 1960-ndatest aastatest, võimalik, et isegi 1950-ndate aastate lõpust. Minu lapsepõlve mälu pildis oli fikseerunud too rist ja maastik just sellisena nagu pildil. Artikli kirjutamise lõppfaasis oli siiski Helmut Joonuksi foto esialgne dateering andmebaasis asendunud aastatega 1975–1980.⁵ Tuleb tõdeda, et teemakäsitusel on juba positiivne mõju. See on aidanud segadusi likvideerida. Vastava foto olemasolu võimaldab kõrvale lükata baltisakslaste joonised või vastupidi – panna neile kõrvale autentne vanaslaavi raidkirja jäädvustus.

Sellega pole probleemideahel ammen-dunud. Hämmastav on ka informatsioon kõnesoleva objekti kohta Muinsuskaitseameti kodulehel. Kõrkküla kiviristi kohta Internetis pildiinfot otsides saab teate, et tegemist on 1962. aastal Veljo Ranniku fotokaameraga fikseeritud tundmatu objektiga Ida-Virumaal Aseri vallas.⁶ Pisut rohkem teada tahtes on võimalik lugeda, et Tallinna–Narva maantee

ääres kõrgub vallasmälestisena arvele võetud muinsuskaitse objekt nr. 6412.

„Paekivist raidkirjadega rist püstitati tee äärde, siin 1590. aastal surmasaanud vene bojaari (aadliku) Vassili Rosladini mälestuseks.”⁷ Paraku ei midagi enam. Iseasi, kui oleks tegemist kohaliku, vallamälestisega, mis asub Aseri vallas, siis võiks eeloleva teabega ehk leppidagi. Ent olemasolevale tuginedes võib nentida, et pigem on tegu objektiga, mil rahvusvahelist mõõdet.

Vassimist Kõrkküla kiviristiga on rohkesti. Kiviristi kui turismiobjekti kirjeldustest võib kohati välja lugeda, et vene bojaar Vassili Rosladin võitles sel kohal rootslastega.⁸ Ja tegemist pole kaugeltki ainsa eksitava turismiobjekti kirjeldusega, nagu Kõrkkülas paikneva kiviristi puhul.

Analoogne paekivist kivirist enam-vähem samast ajast Tallinnas Tondil on seevastu tunnistatud kinnismälestiseks. Ja teavegi objekti kohta on üsna tähelepanuväärne.⁹

Vaatamata salapärale, segadustele, probleemidele on Kõrkküla kiviristi pagasis ka üht-teist meeldivat, ütleme – üllatavat. Selle ristiga ristub ka filmikunsti ajalugu. Nimelt filmiti Euroopaski kuulsust võitnud Grigori Kozintsevi mängufilm „Hamlet” põhiosas Eestis. Filmivõtted, kus imekaunis Ophelia sängitati maamulda, on vändatud Kõrkküla kiviristi jalamil. Tolle filmi 2. osas, alates 44. minutist jookseb taustakaadritesse nimetatud murdunud haruga kivirist Kõrkkülas.¹⁰ Ja seda pea kümme-kümne minuti jooksul. Tõsi küll, erinevate vaatenurkade alt, väikse apsuga. Nimelt on ühes kaadris ristil vasakpoolne haru puudu, teises aga juba montaaži-vea tõttu parempoolne haru haihtunud.

Kuidas ja milliste sündmuste märgiks on siiski too kivirist? Selleks tuleb pöörduda kaugemas aega, Liivi sõjale (1558–1583) järg-

⁵ Helmut Joonuks. Kõrkküla kivirist. Virumaa. 1975–1980. <http://www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=213108> – 27.04.2012.

⁶ <http://register.muinas.ee/?menuID=photolibrary&action=view&id=2500> – 27.02.2012.

⁷ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=6412> – 27.02.2012.

⁸ <http://www.alltravels.com/estonia/all-regions/sonda/photos/current-photo-20280670> – 27. 02. 2012.

⁹ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=2201> – 27.02.2012.

¹⁰ Grigori Kozintsev. Lenfilm. Hamlet. 1964 – <http://www.youtube.com/watch?v=aS9Tv5zU89I&fe> – 22.02.2012.

Kaader Grigori Kozintsevi filmist „Hamlet” 1964. a.

nenud niinimetatud jätkusõtta. Venekeelses teaduskirjanduses on osundatud rootsi kroonikatele, kus kirjas, et ühes rootslaste lahingus 1590. aastal venelastega langesid rootslaste poolel Vassili Rosladin, Hans Maydell jt.¹¹ Kui täpsem olla, siis Heinrich Hanseni andmetel näib siiski, et Hans Maydell ja Otto Wrangell langesid venelaste kätte vangi, mitte polnud langenute seas.¹² Tõsi, tuleb tõdeda, et Hanseni on vastav lause küllaltki segaselt, mitmemõtteliselt formuleeritud. Olen püüdnud eesti vastava perioodi spetsialistide konsultatsioonide ja abiga jõuda jälile algalikatele ehk vastavatele rootsi kroonikatele, mida on maininud vene autor Spitsõn, kuid tulutult. Ent piirdugem siinkohal koguteoses „Wirumaa” kirja panduga, et saada üldülevaadet toona toimunust, seda enam, et kirjeldustes pole mööda mindud ka huviorbiidis olevast Vassili Rosladinist: „Sõda venelastega kestis hiljemgi edasi. 1590. aasta veebruarikuul piirasid nad jälle Narvat ja tungisid mitu korda tormiga peale, kuna Rootsi komandant Horn kitsikusse aetuna nendega kokku leppides Jaanilinna ja Koporje venelastele ära

andis, kuna Jamburg juba jaanuarikuul nende kätte oli langenud. Selle vastu jätsid nad aga Narva rahule. Nende võitluste ajast on pärit ka praegu veel alles olev kivirist Viru-Nigula ligi Narva maantee ääres, saksa- ja venekeelse kirjaga, mis on üles seatud ühe Rootsi teenistuses seisva, 4. veebruaril 1590 siin langenud Vene bojaari Vassili Rosladini mälestuseks. 25. veebruaril lõpetati Narva piiramine ja tsaar Feodor Ivanovitsch sõitis pidulikult Jaanilinna sisse. Narva jõgi jäi jällegi Rootsi ja Vene vaheliseks piiriks – kummalgi oli jõe ääres oma kindlus.”¹³

Ent Heinrich Johann Hansen polnud 1858. aastal sugugi kiviristi ajaloolise tausta esmavastaja. Hansen on küll püüdnud võrreldes varasemaga sammukese edasi astuda, põimides vene bojaari Vassili Rosladini langemist puudutava saksakeelse kirjelduse juurde ka rahvapärимuse. Hansen kirjutab: „*Unter dem Landvolk in dieser Gegend hat sich die Sage vererbt, es sei dieses Kreuz ausgerichtet worden zum Andenken an einem Zweikampf, der hier unter zwei Brüdern stattgefunden haben soll.*”¹⁴

Siinkohal on näha, kuivõrd erinevaks võib

¹¹ A. A. Spicyn. Zаметки о камennyx kрестax, preimuščestvenno novgorodskix. – Zapiski Otdelenija russkoj i slavjanskoi arxeologii Imperatorskogo russkogo arheologičeskogo obščestva. T. 5. Vyp. 1, 1903, lk. 208.

¹² H. J. Hansen. Geschichte der Stadt Narva, lk. 54.

¹³ Wirumaa, lk. 64.

¹⁴ „Selle kandi maarahva hulgas on levinud pärimus, et see rist on püstitatud kahevõitluse mälestuseks, mis siin kahe venna vahel olevat aset leidnud.”

suust suhu levivate kuulduste kaudu kujuneda informatsioon sündmustest, võrreldes tegelikult aset leidnuga.

Hansenil olid veelgi varasemad eelkäijad, kes vastava Kõrkküla risti peal olevat raidkirja üritasid lahti mõtestada ja aset leidnud sündmuse rekonstrueerida. Aastal 2006 ilmus mahukas ja eksklusiivne väljaanne, Brotze¹⁵ „Estonica”. Selles on Ivar Leimus avaldanud erinevatest allikatest kokku koondatuna kogu teada oleva Kõrkküla kiviristi kohta.¹⁶ Brotze raamatus on ka Körberi¹⁷ joonistus kiviristist nii saksa kui ka vanaslaavi keeles. On avaldatud arvamust, et see joonis võib vanaslaavi osas olla pisut vildakas, mistõttu teksti pole tänini suudetud kokku lugeda, ehkki seda on korduvalt üritatud teha.

Ent siirdugem vanaslaavi teksti kokkulumise ühe katse juurde. Vene arheoloogiaseltsi väljaandes on A. A. Spitsõn üritanud kiviristi teksti välja lugeda nõnda: „Можно читать: «Лета 7198¹⁸, месяца оеврала на память Святого Сидора... убиень бысть на семъ месте рабъ Божей Василей...»”¹⁹ Spitsõn siiski möönab seejuures, et vene kiri pole arusaadav.²⁰

Kõige kaasaegsema tõlgenduse risti kirjast on ajalookirjandusse toonud vene ajaloolane Aleksandr Filjuškin, kuid ka tema tõlgenduses jääb see suuresti arusaamatuks. Filjuškin veeris kiviristilt kokku järgneva: «1567. 7 июня ... сына памя[ъ] святого Сидора ... луску а не быняем стс раб божие Василеи ... сын узляяа(?) аго ж[изнь] а жил и

памет [е]го книля.» Filjuškini arvates on see küll loetav, kuid mõistetav vaid osaliselt ja pole teada, kas vead pärinevad kiviraidurilt või risti ülesjoonestajalt.²¹

Kui muuga võiks leppida, siis aastaarvu 1567 võiks küll vaidlustada. Nii saksa kui vene allikates ollakse ühel meelel, et sündmus kui selline leidis aset 4. veebruaril 1590.

Ivar Leimus püüab asja siluda ja lähtub asjaolust, et aastaarvu võib lugeda ka teisiti –709(?)7, mis vastaks meie 1589. aastale.²² See aga ei taha hästi haakuda tegelike sõjasündmustega Kõrkküla kandis – oleks justkui toimunud sündmuste kontekstis pisut nihkes või väljas.

Olles rahulolematu seniste vanaslaavi tekstide lahtimõtestamisega, asusin abi otsima vastava ala asjatundjatelt. Selgus, et Eestimaa jäi selles osas kitsaks. Vastuseks tulid vaid öla-kehitud, enamasti aga aus vastus, et ei osata kokku lugeda seda teksti, mis ristile raiutud 422 aastat tagasi. Rahvusarhiivi peaspetsialist Jelena Vammus tunnistas, et tema suudab lugeda vanaslaavi kirja alates 17. sajandist. Tema vahendusel võeti ühendust võimalike asjatundjatega Tartust. Üks filoloog hakanud koguni kahtlema, kas tegu on kirillitsaga või mitte. Jelena Vammuse vahendusel õnnestus siiski saladuseloori pisut kergitada. „Ühe teise endise Tallinna Ülikooli õppejõu kaudu meie jõudsime Moskvasse ja võtsime ühendust filoloogiadoktor Aleksei Gippiusega²³, kes teatas otsustavalt, et tegu on kirillitsaga [– – –]”²⁴

¹⁵ Johann Christoph Brotze (23.09.1742 Görlitz – 16.08.1823) oli Liivimaa pedagoog, etnoloog ja kodu-uuriia. Töötas 1768. aastast Riia Gümnaasiumi õpetajana.

¹⁶ J. C. Brotze. *Estonica*. Koostanud A. Hein, I. Leimus, R. Pullat, A. Viires. Tallinn, 2006, lk. 476–480. Edaspidi: Brotze *Estonica*.

¹⁷ Eduard Philipp Körber (17.06.1770 Tori – 12.02.1850 Tartu), eesti vaimulik, Võnnu Jakobi koguduse õpetaja.

¹⁸ Siinkohal tuleb küll nentida, et 1903. aastal ilmunud väljaandes on sisse lipsanud päris ilmsesti trükikurat. Tegelikult peaks seal seisma vana-vene kalendri järgi 7098. aasta. Aastaarv, millele osundavad nii Brotze kui ka Hansen, ehk siis meil kasutatava kalendri järgi 1590. a.

¹⁹ „Aastal 7198 (tegelikult 7098), veebruari kuus Püha Sidori mälestuspäeval... tapeti selles kohas Jumalasulane Vassili...”

²⁰ A. A. Spicyn. Zаметки о камennyx крестax, преимушчественно novgorodskix, lk. 208.

²¹ Brotze *Estonica*, lk. 479.

²² Samas.

²³ Aleksei Gippius (1963). Vene lingvist ja tekstoloog, filoloogiateaduste doktor, Venemaa Teaduste Akadeemia korrespondentliige. Vanavene kirja ja kultuuri, sealhulgas Novgorodi kroonikate kirjakeele spetsialist.

²⁴ Jelena Vammuse elektronikiri Valdur Ohmannile 23.02.2012.

Esmalt sai vanaslaavi kirjakeele spetsialist Aleksei Gippius teksti tuvastamiseks üksnes kirjanduses avaldatud baltisakslase joonise, sest Helmut Joonuksi fotot polnud veel leitud ja esialgne vastus oli mõnevõrra ebalev. Kiviristi loo arenemise käigus tuli ilmsiks Helmut Joonuksi foto, millel vanaslaavi teksti kontuurid suurendamise ja vähendamise kaudu paremini nähtavad. Aleksei Gippiusele tuli pärast vastava foto saamist enesekindlust ja optimismi juurde. Tema poolt kokku pandud teksti viimane variant kiviristilt näeb rida-realt välja järgnevat²⁵:

„ЛѢ[m](a) 7098 (=1590)
м(еся)ца фе[врал]я ...
на памет с(вя)т(о)го
Сідора П(е)лус(иис)ко(го)
убиен быс(тъ) на се[м] м(е)сте
ра[б] б(о)же[и] Ва[с]илеи
В[о]лод(и)м(и)ров с(ы)нь
[Р]осладин. А ...”²⁶

Eesti keelde ümber panduna:

„Aastal 7098 (=1590)
veebruari kuus
Püha
Sidori Pelusiiski mälestuspäeval
tapeti sellel kohal
jumalasulane Vassili Volodimiri poeg
Rosladin. A...”

Professor Gippiuse selgitused teksti kokupaneku osas on järgnevad:

„Kuidas on täpselt lõppkokkuvõttes kirjutatud sõna *vebruar* lõpp, pole eriti selge. Volodimirov on loetav ebakindlalt, kuid sellele ei ole justkui alternatiivi.

Sidor Pelusiiski = Pelusium, 4. veebruari mälestuspäev.

Edasi pole õnnestunud midagi mõtestatud lugeda, kuigi üksikud tähed on äratuntavad. Üritan veel võrrelda fotot vana joonisega, äkki midagi õnnestub.”²⁷

Sõltumata sellest, kas tuntud vanaslaavi ja Novgorodi kirjakeele spetsialist jõuab Rosladini risti tekstiga mõne sammu võrra edasi minna, tuleb tõdeda, et saavutatu on võrreldes varasemate tekstitõlgendustega märkimisväärtne. Sealhulgas on paigas ka dateering, mis klappib saksakeelse kirjega.

Hukkmispaiga juurde tagasi naastes olgu siinkohal märgitud, et tegemist pole siiski hauakohaga. Tollaste tavade järgi pandi seesuguseid riste püsti hukkmiskohtadesse, hukku maeti aga enamasti mujale.²⁸

Ent kes siis ikkagi oli too salapärase vene bojaar Vassili Rosladin ja mil viisil sattus ta Eestimaa pinnale?

Heinrich von Stadeni²⁹ raamatus „Aufzeichnungen über den Moskauer Staat” käsitletakse muu hulgas ka venelaste juurest rootslaste poolele läinud ülejooksikuid.

Selles on kirja pandud järgnev lõik: „Nii oli keegi „Nicolai Ortsin” juba 1571, keegi vürst „Semjakin” 1572 Rootsis varjupaika otsinud; ja teised, nagu „Dimitri ja Andreas Kallegin”, „Nesdan Krasulin”, „Nikon Uschakow”, „Feodor ja Iwan Woronow” ja eriti „Wassili Rosladin” ja tema vennad, olid seejärel samuti sinna saabunud. Kui tavalised ülejooksikud (või ka sõjavangid) pandi sageli tööle Rootsi kaevandustesse, siis aadlikud said elatise ja lääni Östergötlandis, Ingerimaal või ka Soomes.

²⁵ Jelena Vammuse elektronkiri Valdur Ohmannile 07.03.2012.

²⁶ Aleksei Gippiuse poolne teksti lahtimõtestamise selgitus on järgnevat: Чтение такое (Б=ять; в круглых скобках – раскрытые сокращения, курсив – выносные буквы, в квадратных скобках – буквы, реконструируемые по смыслу). Ümarsulgudes – lahtimõtestatud lühendid, kursiivis – väljatoodud tähed, nurksulgudes – tähed, mis rekonstrueeritud mõtteliselt.

²⁷ Aleksei Gippiuse tekstitõlgendus 7. märtsist 2012. Autori valduses.

²⁸ Vastava temaatikaga tegelenud Ain Mäesalult saadud informatsioon.

²⁹ Heinrich von Staden (1542 Ahlen Saksamaal – ?) oli isehakanud „Moskoovia seikleja”, kes koostas aruande Ivan IV (Ivan Julma) kohtuasjadest aastail 1578–1582. Neil aastatel tegutses ta saksa spioonina Venemaal. Ta edastas hiljem andmeid ka Poola ja Rootsi võimudele. Kirjeldas sisekaemusena Ivan Julma opritsšninat kui „jubedat türanniat”. Ivan IV oli kutsunud ta lõunasöögile ning Heinrich von Stadenist, kes jättis tsaarile hea mulje, sai seejärel opritsšnina liige.

Üks ülejooksikutest, „Seweritsin”, asustati Westergötlandi.”³⁰

Asjasse mitte pühendatuil võib tekkida küsimus, miks seisab Vassili Rosladini ees „eriti”. Asi seisneb selles, et ühe Vassili Rosladini abikaasa oli juba langenud Novgorodis 1572. aastal opritšnikute kuriteo ohvriks.³¹ On vist ütlematagi selge, et Rosladinite nimi oli sattunud Ivan Julma põlualuste nimekirja. Üheks pääseteeks oli rootslaste poole üle jooksmine.

Alles hiljuti ilmus ajalehes Novgorodskije Vedomosti artikkel, kus muu hulgas juttu ka Eestiga seotud Rosladinitest: „Novgorodi emigratsioon Rootsisse aktiveerus XVI sajandil ja oli seotud Ivan Julma repressioonidega. Sel ajal põgenevad Rootsi Novgorodi bojaarid Vassili ja Pjotr Rosladin, Leonti Naštšokin, Neždan Krasulin, Nikon Ušakov, Fjodor ja Ivan Voronov, Dmitri ja Andrei Kalegin, Nikolai Dmitrijevitš Ovtšon, Jossif Semenskoi, Afanassi Saburov, Fjodor Lugmenev (Lugvenev).”³²

Teavet Vassili Rosladinist on ette tulnud üpris napilt. Kalev Jaago vahendusel õnnestus jõuda tõenäoliselt meid huvitava Vassili Rosladini jälile Eestis. „Rootsi Riigiarhiivist saadud andmetel oli Vassili Rosladinile ja ta vennale läänistatud Lõuna-Läänemaal Järise ja Sause küla. Ta ise on 11.–18.10.1589 viibinud Lihula linnuses koos nelja isikuga külas.”³³

Ja sellega peaaesjalikult seni leitud andmed piirduvadki. Seega oli Vassili Rosladin Ivan Julma repressioonide eest pagunud vene bojaar, kes kinnitas kanna Eestimaa pinnal. Järgnes lahingutegevus Virumaal, mille käigus Vassili Rosladinil tuli rootslaste leeris võideldes anda oma elu. Vaatamata nappidele andmetele jäi tollest vene bojaarist

aastasadeks liiklustiheda maantee äärde paekivist rist kohati seletamatus vanaslaavi kirjas tekstiga, mille sisu kallal on pead muratud sajandeid. See paekivist rist oli, on ja jääb liiklejate tähelepanu orbiiti kui aastasadade-tagune mälestis.

Nüüd, kus ajaloolaste käsutusse on jõudnud fotojäädvustus kiviristi tekstist, avanevad uued võimalused teksti tõlgendamiseks. Kui mitte nüüd ja praegu, siis vähemasti tulevikus. Seda võimaldavad kaasaegsed infotehnoloogilised võtted – tekstisuurendused ja -vähendused, kontrastsuse lisamine ja mahavõtmine, foto toonaalsuse reguleerimine jms. abivahendid. Ja mis kõige tähtsam, meil pole põhjust muretseda teksti kadumise pärast kiviristilt. Informatsioon säilib, teistsugusel kujul ja formaadis.

P.S. Artikkel oli juba toimetusele avaldamiseks esitatud, kui loo autoril õnnestus 19.05.2012 üle hulga aastate ülisoodsates ilmastikutingimustes oma silmaga taas kord kõnealust Kõrkküla kiviristi lähemalt vaadelda. Ilmnes, et teadmata ajal (vähemasti kirjasõnas pole ette tulnud ühtegi sellealast informatsiooni) on ristilt varisenud ligi 1–1,5 cm paksune paekivikiht. Saksakeelne tekst on peaaegu täielikult kadunud. Ajahammas on jõudsalt teinud oma laastavat tööd.

Valdur Ohmann

(1958)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo erialal 1984. Riigiarhiivi kogude osakonna teatmetalituse arhivaar. Uurimissuunad: Eesti NSV siseministeerium ja EKP stalinismi perioodil.

³⁰ H. von Staden. Aufzeichnungen über den Moskauer Staat. Hamburg, 1964, lk. 265.

³¹ Biograafiline entsüklopeedia – http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=112446 – 09.03.2012; Slavjanskaja Ensiklopedija. Kijevskaja Rus' – Moskoviija. 2. kd., Moskva 2005, lk. 255.

³² G. Rjakin. Bajjori missioon. – Novgorodskije Vedomosti 25.05.2011; <http://www.novved.ru/2011-09-23-11-20-29/13547-07.03.2012>. Termin bajjor (байор) tuleneb venekeelsetest väljendist „боярин”, aadliku „дворянин”, tähenduses, väljaõelduna rootslaste poolt. Termin kohta vaata lähemalt: Peresvetov-Murat A. I. Iz Rostova v Ingermanlandiju: M. A. Peresvetov i drugije bajjor'õ. – <http://norse.ulver.com/articles/peresvetov/bajjors.html> – 07.03.2012.

³³ Kalev Jaago elektrooniline kiri Valdur Ohmannile 21.02.2012.